

JÓNÁS JÓZSEF 19. SZÁZAD ELEJI LEÍRÁSA A BARADLA-BARLANGRÓL

Hadobás Sándor

ÖSSZEFOGLALÁS

Magyarország földtani feltárásának egyik méltatlanul elfeledett személye a fiatalon elhunyt Jónás József mineralógus (1787—1821). A selmecbányai Bányászati Akadémián volt előadó, majd a Magyar Nemzeti Múzeum ásványtárát gondozta. Fő műve, az Ungerns Mineralreich, a magyarországi ásványtani tanulmányútjainak tapasztalatait foglalja össze német nyelven. A szerző felfedezte, hogy az 1820-ban megjelent mű több oldalon foglalkozik a Baradla-barlanggal. A jelen cikk — Jónás József születésének 200. évfordulója alkalmából — magyar fordításban ismerteti a leírást Magyarország nevezetes cseppkőbarlangjáról.

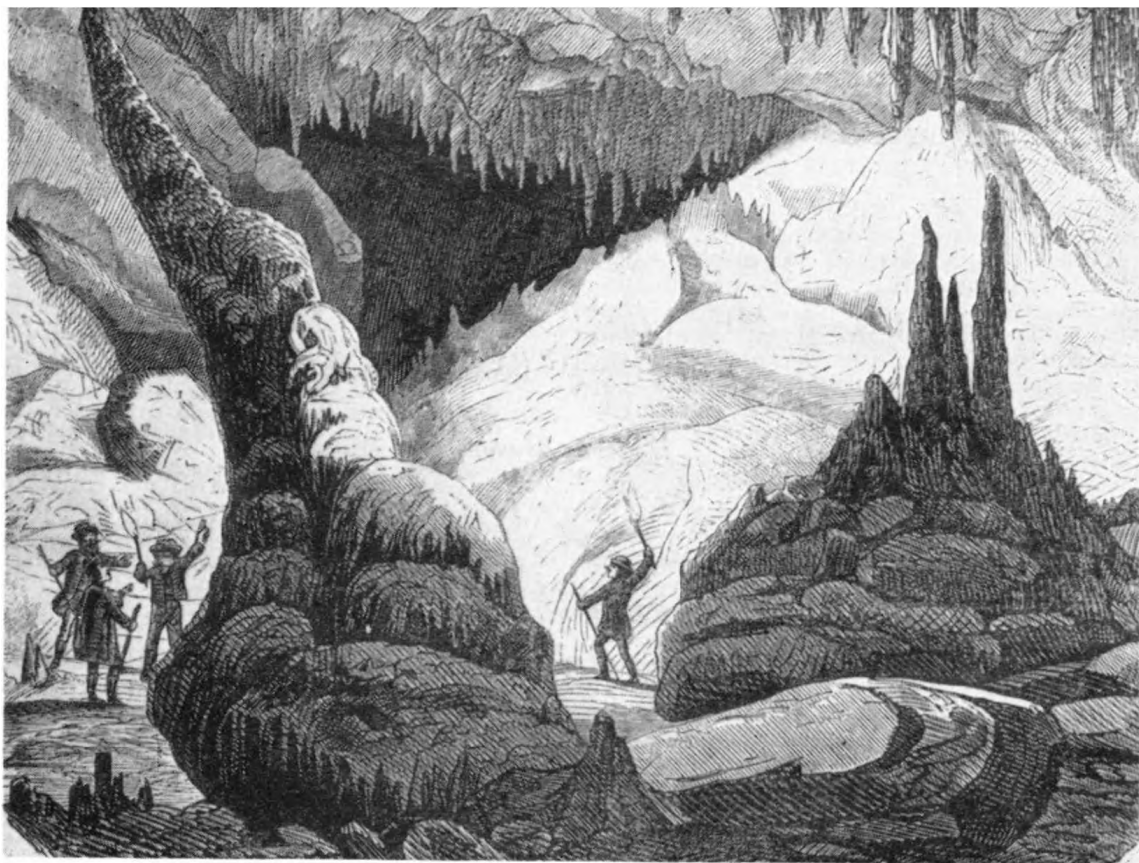
Az aggteleki Baradla-barlang eddig ismeretlen vagy feledésbe merült irodalmi adatai után kutatva került a kezembe JÓNÁS József, „Ungerns Mineralreich...” című ásványtani műve (JÓNÁS, J., 1820). Mivel a könyv nem szerepel sem a Siegmeth—Horusitzky-féle, sem más szpeleológiai bibliográfiában, tehát a barlangtani irodalom nem tartja számon, alaposan átnéztem a munkát, s legnagyobb meglepetésemre a 160—164. oldalakon a Baradlával kapcsolatos részre bukkantam. A szerző személye ezért felkeltette érdeklődésemet, és keresni kezdtem az életére és munkásságára vonatkozó forrásokat.

A magyar mineralógia hőskorának e jelentős alakjáról viszonylag kevés adatot sikerült felkutatnom. Tudományos tevékenységéről mindeddig nem készült összefoglaló értékelés, méltatás. Régebbi lexikonjaink közül a Pallasban és a Révaiban szerepel ugyan, de igen szűkszavúan és pontatlan információkkal. Az újabb lexikonokban hiába keressük a nevét, még a Magyar Életrajzi Lexikonból is hiányzik. Magyar nyelven mindössze két említésre érdemes munka foglalkozik Jónással. SZINNYEI József ma is nélkülözhetetlen nagy művében (SZINNYEI J., 1897) életének és pályafutásának legfontosabb adatait közli. KOCH Sándor tudománytörténeti írásában szűkebb szakterületén, az ásványtanban kifejtett sokoldalú munkásságát emeli ki. (Említést tesz arról is, hogy Jónás járt a Baradlaban, s az „Ungerns Mineralreich...”-ben rövid leírást közölt a barlangról; ez a másodlagos forrás ugyancsak elkerülte eddig a figyelmünket). Újabbban a szlovákiai kutatás is felismerte Jónás kiemelkedő szaktudományi szerepét (élete és működése ugyanis

nagyrészt a mai Szlovákia területéhez kapcsolódott), amit több, eredeti dokumentumokon alapuló tanulmány jelez. (Közülük a legfontosabbak: HERČKO, I.—KAZANSKÁ, M., 1978; HERČKO, I., 1981a, 1981b.)

A következőkben az említett irodalom nyomán felvázolom Jónás élet- és pályarajzát, majd ismertetem a Baradla-barlangról szóló leírását Sivák István (Nehézipari Műszaki Egyetem Központi Könyvtára, Miskolc) fordításának felhasználásával.

Jónás József 1787. október 21-én született Selmecbányán (Szinnyei tévesen 1787 februárját adja meg születése dátumaként!) Apja mészáros és marhakereskedő volt. Iskoláit szülővárosában végezte, majd 16 éves korától a selmeci bányaművelésnél állt alkalmazásban. 1805-től 1807-ig a Bányászati Akadémián tanult Patzier és Reichetzer professzorok irányításával; ezután gyakornokként dolgozott a bányászatban. Érdeklődése fokozatosan a mineralógia felé fordult. 1811-ben ásványtani ismereteinek bővítésére Gois gróffal utazást tett Észak-Magyarországon, Nagybányán, Kapnikbányán és Máramaros megyében. Útjáról később leírásban számolt be, mellyel a külföldi szakemberek figyelmét is felhívta magára (alább erről bővebben lesz szó). Ugyancsak 1811-ben — a világon másodikként — mineralógiai társaságot alapított Selmecbányán, melynek feladatául az ásványtan népszerűsítését és az ország ásványainak feltárását, számbavételét jelölte meg. A társaság sajnos nem volt hosszú életű, de szándékával, célkitűzéseivel messze megelőzte korát. 1812-ben mineralógiai magánelőadásokat tartott a Bányászati Akadémia hallgatóinak, melyek

1. Barlanglátogatás a Baradlában a 19. század elején.

azonban felsőbb jóváhagyás híján hamarosan abba maradtak. Jónás 1814. május 1-től a Magyar Nemzeti Múzeum természetrajzi tárának segédőre, majd 1817-től őre lett. Nemcsak gyarapította a gyűjteményt (mely már akkor sok ásványt is tartalmazott), hanem a mineralógiát tudományosan is művelte.

1820 októberében a Budán tartózkodó uralkodónak néhányszor szóbeli előterjesztést tett a magyar bányászat és a Bányászati Akadémia érdekében, melyet bővebben kifejtve írásban is benyújtott. Tudományos törekvéseit a legfelsőbb körökben is támogatták. Szerette volna elnyerni a selmeci akadémia kémiai tanszékvezetői tisztségét, vágyát azonban nem érthette el, mert három évig tartó betegeskedés után, 1821. február 1-én sajnálatosan fiatalon, életének 34. évében elhunyt. Halála hosszú időre visszavetette a mineralógia hazai fejlődését.

Jónás tagja volt több külföldi tudós társaságnak. Ásványtani írásai német nyelvű kiadványokban jelentek meg. Munkatársa volt a Tudományos Gyűjteménynek is, névtelenül. 1820-ban Pesten folyóiratot indított „Physio-Technographisches Magazin über die anorganische Natur der Österreichischen Kaiserstaates” címmel. Tulajdonképpen ennek első évfolyama lett volna az „Ungerns Mineralreich . . .” — melyet teljes egészében Jónás írt —, az eredeti elképzelést azonban a szerző korai halála keresztülhúzta. A munka kettős címmel került kiadásra (SZINNYEI J.—DR. SZINNYEI J., 1878).

Az „Ungerns Mineralreich . . .” — a fentebb említett elsődleges szándékknak, a folyóirat-jellegnek megfelelően — Jónás hosszabb-rövidebb tanulmányait tartalmazza, melyek előzőleg többnyire már napvilágot láttak különböző helyeken. A könyv IV. részeként, a 124—203. oldalakon 1811. évi tanulmányútja ásványtani megfigyeléseit összegzi a szerző, „Beschreibung einer im Jahre 1811 durch den Verfasser über Oberungern nach Nagybányen und Kapnik unternommenen Reise” címmel. Ebben található a Baradla rövid leírása. Itt említem meg, hogy hasonló című értekezés jelent meg Jónástól a „Taschenbuch für die gesammte Mineralogie” 1814. évi (8.). évfolyamában — erről olvashattuk előbb, hogy a külföldi szakemberek figyelmét is felhívta a szerzőre (JONAS, J., 1814). Ez azonban lényegesen rövidebb, mint az 1820-as változat (pl. a Baradláról szóló rész mindössze 372 szavas, a későbbi kiadásban viszont már 1198 szót tesz ki). Úgy látszik, hogy Jónás szükségesnek tartotta az újraközléshez a tanulmány kibővítését. Az 1814. évi változat szpeleológiai vonatkozása eddig szintén ismeretlen volt a hazai irodalomban. Bemutatásától mégis eltekintünk, mivel nincs benne egyetlen olyan információ sem, amelyet a későbbi bővebb feldolgozás ne tartalmazna. A bibliográfiai adatfelvételnél viszont véleményem szerint külön-külön kell szerepeltetni a két változatot.

Taschenbuch
für die gesammte
Mineralogie,

mit Hinsicht auf die neuesten
Entdeckungen,

herausgegeben

von

Dr. Carl Caesar Leonhard,

Geheimen Rathe, Kommandeur des Civil-Verdienst-Ordens der Königlich-Baierischen Krone, Sekretär der Wetteraussehen Gesellschaft für die gesammte Naturkunde, der Kaiserl. Akad. d. Wissens. zu St. Petersburg, der Königl. Sozietät der Wissens. zu Göttingen und des Königl. Museums zu Paris Korrespondenten, ordentlichem auswärtigem Assessor der Herzogl. Sozietät für die gesammte Mineralogie zu Jena, der naturforschenden Gesellschaften zu Berlin, Moskau, Halle, Genf u. Zürich, der philomat. Gesellsch. zu Paris, der Gesellschaften der Wissenschaften u. Künste zu Lille, d. nützl. Nachforschungen zu Trier, der physik. Wissenschaft. zu Orleans, der Forst- u. Jagdk. zu Dreifitzacker u. des Museums zu Frankfurt a. M. Ehren- und korrespondirend. Mitglieder u. z. w.

Achter Jahrgang,

Erste Abtheilung.

Mit dem Bildnisse von H. B. von SAUSSURE u. I. Kupfer.

Frankfurt am Main, 1814.

In der Joh. Christ. Hermannschen Buchhandlung.

2. A „Taschenbuch für die gesammte Mineralogie“
cimoldala

Az „Ungerns Mineralreich...“-ben Jónás így kezdi a Baradla leírását: „Pelsőttől két mérföldnyire délre fekszik Agtelek falu, mely a közelében található híres barlang által vált ismertté. Egy korábbi utam alkalmával módomban állt a barlangot megtekinteni, és — mivel valóban annyira érdekes és bizonyára minden utazó figyelmét felkelti — nem mulasztatom el, hogy egy rövid kis leírást közöljek róla”. — E szövegrészletből úgy tűnik, hogy a szerző a tanulmány címében jelzett évet, 1811-et megelőzően járt a Baradlában, csak ezt az alkalmat használta fel tapasztalatai közreadására. Az útbeszámoló első változatából azonban az „egy korábbi utam alkalmával” kitétel hiányzik. Így ma már lehetetlen meg-

3. Egy oldal az „Ungerns Mineralreich...“
Baradla-leírásából

állapítani, hogy végül is mikor látogatta meg a barlangot Jónás. Az 1820-as átdolgozóskor talán 1811. évi útjára kívánt célozni a zavaró félmondattal, megfedkezve arról, hogy ilymódon félreértésre ad okot. De az sem kizárt, hogy valóban korábbi időpontban tekintette meg a Baradlát; erre leginkább 1809-ben nyílhatott lehetősége, amikor az Aggtelektől nem túl messze fekvő Szomolnokra tett tanulmányutat.

„Az aggteleki, Baradla néven ismert barlang egy alacsony mészkőhegységben húzódik” — folytatódik a leírás, majd a korabeli tudományos ismereteknek megfelelő közzétani magyarázat következik. Ezután rátér a barlang belsejének bemutatására: „A barlang bejárata annyira szűk, hogy csak nagy nehézségek árán lehet áthatolni rajta. Eleinte lefelé halad az út, majd a barlang egyre tágasabb lesz, úgyhogy már felállva is lehet benne közlekedni. A barlang, azaz az eddig átvizsgált barlangszakasz hosszúsága 850 bécsi ölet tesz ki — a jelentéktlenebb kanyarokat is beleszámítva. Valószínű azonban, hogy ettől jóval hosszabb. Ezt a külszínről érkező s a barlangon végighaladó patak látszik igazolni: tudniillik ha nem talált volna kijáratot,

— (161) —

Wasser, welches, wenn es keinen Ausfluss fände, die Höhle schon lange ausgefränkt hätte. Der Wasserausfluss ist ganz unbekannt, die Märchen welche man darüber erzählt, und die sich auf einen Versuch, den man diesfalls mit einer Ente gemacht haben soll gründen, sind nicht glaubwürdig. Die weitere Untersuchung der Höhle hindert der Bach selbst und der enge Raum in welchen er von dieser Enge an, über die man weiter nicht gelangen kann, fortfließt; wahrscheinlich dehnt sich die Baradla hinter derselben wieder in grosse Weitungen aus. Sie stehet noch mit mehreren, zumtheil noch ununtersuchten, Nebenhöhlen in Verbindung, und nimmt ihre Richtung von Abend in Morgen, etwas wenigens nördlich. Dieselbe Höhle ist an einem Orte bis 70 Klafter breit und an demselben bis 50 hoch, an anderen Stellen ist sie aber auch nur 4 bis 5 Klafter breit und eben so hoch, an den meisten Punkten beträgt ihre Breite und Höhe 15 bis 20 Klafter; überhaupt fand ich die Breite und Höhe in einem ähnlichen Verhältnisse. In den zwei grössten Aushöhlungen befinden sich zwei Erhabenheiten, wovon die kleinere der Berg Morria die andere aber der Berg Horeb genannt wird. — Die Baradla enthält schöne und häufige Gruppen von Tropfstein, welchen man — von verschiedener Phantasie geleitet — auch verschiedene Namen gegeben hat. Schade! dass einige dieser Gruppen, an welchen das, zerstörend und zugleich wieder bildend; durchsinternde Wasser lange arbeitete und noch immer arbeitet, durch viele durchreisende oft ganz zwecklos verdorben werden. Auch sollen in ihr, besonders in der Abtheilung, welche man Tsontház (Beinhaus) nennt, Knochen verschiedener Thiere gefunden worden seyn; welche sich wahrscheinlich im Winter dahin verborgen und durch irgend einen Zufall (vielleicht durch eine übertags geschehene und

Ungerns Mineralreich: E

már régen megtöltötte volna a barlang üregét. A víz kijáratát mindaddig még nem találták meg. Erre állítólag egy kacsza segítségével próbálták rájönni. Az efféle mendemondák azonban nem szavahihe-tőek. A további kutatásokat a patak, illetve annak szűk medre hiúsította meg, mert ebben továbbhaladni egyáltalán nem lehetett. Elképzelhető, hogy e szűk folyosó után a barlang ismét kiszélesedik, és újabb, még ismeretlen mellékfolyosókkal találko-zik, majd nyugatról kelet, illetve kissé észak felé fordul. Van olyan hely, ahol a barlang 70 öl széles és 50 öl magas, más helyeken azonban alig éri el a 4 öl szélességet, illetve az 5 öl magasságot. A legtöbb helyen ezek az értékek 15 és 20 öl között ingadoz-nak. A két legtekintélyesebb üregben két nagyobb emelkedés látható: a kisebbet Moria, a nagyobbat Horeb néven említik. A Baradla-barlangban számos csoportos cseppkőképződményt is lehet találni, me-lyeknek az emberi fantázia egészen különféle neve-ket talált ki. Kár, hogy eme csoportok némelyikét — amelyeken az átszivárgó romboló és egyben építő víz sokáig munkálkodott és ma is munkálkodik — az átutazók értelmetlenül megrongálták. A barlang-nak abban a szakaszában, melyet Csontháznak neveznek, állítólag különféle állatok csontjait talál-ták meg, melyek a tél elől húzódhattak ide, és egy véletlen folytán (talán a külszínről hirtelen behatoló víz okozta áradás következtében) pusztultak el. Lehetséges, hogy ez az áradás a hegységek képződé-se idején történt, és ekkor öntötte el a víz a barlang-ot; az is valószínűnek látszik, hogy ez valamennyi ilyen barlang esetében akkor történhetett, amikor a Föld felszínén is nagyszámú állat pusztult el.”

Ezután megjegyzésként általános érvényű gondo-latokat fejt ki a barlangok keletkezéséről. (Ez a rész az 1814. évi változatban nem található meg.) Úgy emlékszik, hogy az aggteleki barlanggal kap-csolatban valahol, talán egy recenzióban, már olva-sott egy hipotézist, „melynek szerzője a barlang tűz által való keletkezésének nevetséges gondolatáról elmélkedett”. [Bizonyára RAISZ Keresztély munkájáról, vagy annak ismertetéséről van szó (RAISZ K., 1807)]. Ezzel szemben Jónás úgy véli, hogy a barlangok létrejöttében a mészkőben keletkező gázok játszottak szerepet: a még meg nem keménye-dett, tézstaszerű kőzetben összegyűlt gázok feszítő-ereje hozta létre a barlangokat. Végül felszólítja a szakembereket, hogy foglalkozzanak ezzel az érde-kes témával.

Jónás József barlangleírása nem vetekedhet kor-társai, Raisz Keresztély, Almási Balogh Pál vagy Vass Imre Baradláról szóló munkáival. Nem kér-hetjük számon tőle a részletesebb feldolgozást, hiszen mineralógus volt, nem barlangkutató. A cso-dálatos föld alatti világ őt is, mint annyi más embert, első látásra rabul ejtette, s miként maga írja, nem állhatta meg, hogy ha röviden is, ne emlékezzen meg ásványtani művében a barlangról. Munkájának értékét növeli, hogy a hazai tudományos barlang-kutatás és a Baradla megismerésének korai idő-szakából való, amely nem bővelkedik hasonló le-írásokban. Barlangismertetése jó megfigyelőkész-ségéről, pontos adatai tudományos igényességéről,

a barlangok keletkezéséről kifejtett gondolatai pedig alkotókészségéről tanúskodnak.

Jónás József nevét választott tudományága, a mineralógia az úttörőknek kijáró tisztelettel övezi. A fentebb leírtak alapján úgy gondolom, hogy a barlangkutatók megbecsülésére is számot tarthat, és érdemes arra, hogy ezentúl együtt emlegessük a magyar szpeleológiai irodalom klasszikusaival. 1987 októberében volt születésének 200. évforduló-ja; legyen ez az írás tisztelgés emléke előtt.

Hadobás Sándor
Rudabánya
Postafiók 20.
3733

IRODALOM

- HERČKO, I. (1981a): Poznatky o založení mineralogickej spoločnosti v Banskej Štiavnici roku 1811. (Megjegyzések a selmecbányai mineralógiai társaság 1811. évi megalakításáról.) *Z. dejin geologických vied na Slovensku. Osveta, Martin, 110–118.*
- HERČKO, I. (1981b): 160. výročie smrti J. Jónása (Jónás J. halálának 160. évfordulója.) — *Rudy, Nr. 5. 143.*
- HERČKO, I.—KAZANSKÁ, M. (1978): Niekoľko poznámok k vedeckej činnosti mineralóga Jozefa Jónása. (Néhány megjegyzés Jónás József mineralógus tudományos tevékenységéhez.) — *Zborník Slovenského Národného Múzea. Prírodné vedy XXIV. Bratislava, 133–145.*
- JONAS, J. (1814): Beschreibung im Jahre 1811 durch Oberungarn, Schemnitz, Neusohl, Schmölnitz nach Nagybánya und Kapnik unternommenen Reise. — *Taschenbuch für die gesammte Mineralogie 8. I. Frankfurt am Main, 131–174. (A Baradláról szóló rész: 141–143.)*
- JONAS, J. (1820): Ungerns Mineralreich orycto-geognostisch und topographisch dargestellt. — *Pesth, XLVIII+414.*
- KOCH S. (1952): A magyar ásványtan története. — *Bp., 42–43.*
- RAISZ K. (1807): Topographische Beschreibung der im Gömörer Comitete bei dem Dorfe Aktelek befindlichen Höhle Baradla. — *BREDETZKY, S.: Neue Beytrage zur Topographie und Statistik des Königreichs Ungarn. — Wien, 241–295.*
- SZINNYEI J. (1897): Magyar írók élete és munkái. V. köt. *Bp., 615–616.*
- SZINNYEI J.—DR. SZINNYEI J. (1878): Magyarország természet-tudományi és matematikai könyvészete 1472–1875. — *Bp., 342.*

19TH CENTURY DESCRIPTION OF THE BARADLA CAVE BY JÓZSEF JÓNÁS

One of the undeservedly forgotten persons in the history of geological exploration in Hungary is the mineralogist József Jónás (1787—1821), who died young. He was a lecturer of the Selmecbánya Academy of Mining and then became a warden of the mineralogical section of the Hungarian National Museum. His main work, the 'Ungerns Mineralreich', summarizes his experience gathered during mineralogical field-works in Hungary, in German. Author discovered that the book, which was published in 1820, contains several pages on the Baradla cave. The present paper, dedicated to the bicentennial of József Jónás' birth, presents the description of the famous stactolite cave of Hungary in Hungarian translation.